

Quantitative and Qualitative Study of Scientific Productions in the Field of “Quran and Health”

Abdolrasoul Khosravi¹, Reza Basirian Jahromi², Elham Amuri³, Shohreh Seyyed Hosseini^{4*}

1- Associate Professor, Department of Medical Library and Information Science, Bushehr University of Medical Sciences, Bushehr, Iran

2- Assistant Professor, Department of Medical Library and Information Science, Bushehr University of Medical Sciences, Bushehr, Iran

3- MSc in Management and Educational Planning, Bushehr University of Medical Sciences, Bushehr, Iran

4- PhD in Knowledge and Information Science, Bushehr University of Medical Sciences, Bushehr, Iran

*Corresponding Author:

Shohreh Seyyed Hosseini
Department of Medical Library and Information Science,
Bushehr University of Medical Sciences, Bushehr, Iran

Email:

Tanin64@gmail.com

Received: 05 Aug 2019

Revised: 30 Nov 2019

Accepted: 07 Jan 2020

Abstract

Background and Purpose: The qualitative and quantitative study of scientific productions in different fields, as well as the review of the papers indexed in reliable citation indexes, has become a modern approach defined as *scientometrics*. The current research aimed to assess the position of scientific productions of researchers in the field of Quran and health in the Scopus database in terms of quantity and quality using scientometric techniques.

Materials and Methods: This research was an applied descriptive study carried out as citation analysis. The research population includes scientific productions in the field of Quran and health in the Scopus database within 1989-2018. The data obtained from the study of production, prominence, and citation indices were analyzed in Excel software.

Results: As evidenced by the obtained results, the scientific productions indexed in Scopus database in the field of Quran and health within 1989-2018 had an average annual growth of 11.4%. The highest percentage of scientific production prominence within 2016-2018 and the correlation coefficient between the production index and index of scientific productions prominence in the field of Quran and health was obtained at 0.54. Scientific productions in the medical category account for 51% of the total scientific productions in the field of Quran and health. In terms of citation index, each document received an average of 5.89% citations.

Conclusion: Based on the results of the present study, researchers in this field have strived to study the undiscovered aspects. Nevertheless, different researchers are required to take more effective steps to identify the potential of this valuable resource in the field “Quran and Health”.

Keywords: Health, Quran, Scientific productivity, Scientometrics, Scopus

► **Citation:** Khosravi A, Basirian Jahromi R, Amuri E, Seyyed Hosseini S. Quantitative and Qualitative Study of Scientific Productions in the Field of “Quran and Health”. Religion and Health, Spring & Summer 2020; 8(1): 78-88 (Persian).

بررسی کمی و کیفی جایگاه تولیدات علمی پژوهشگران حوزه قرآن و سلامت

عبدالرسول خسروی^۱، رضا بصیریان جهرمی^۲، الهام عموری^۳، شهره سیدحسینی^{۴*}

چکیده

سابقه و هدف: رصد کمی و کیفی تولیدات علمی در حوزه‌های موضوعی گوناگون و بررسی مقالات نمایه‌شده آن حوزه در نمایه‌نامه‌های معتبر به شاخه مهمی از حوزه‌های مطالعاتی تبدیل شده که به «علم‌سنجی» شهرت یافته است. در این راستا پژوهش حاضر با بهره‌گیری از تکنیک‌های علم‌سنجی، جایگاه تولیدات علمی پژوهشگران حوزه قرآن و سلامت را در پایگاه اسکوپوس از نظر کمی و کیفی بررسی می‌کند.

مواد و روش‌ها: پژوهش حاضر توصیفی-کاربردی است و با روش تحلیل استنادی انجام شده است. جامعه پژوهش شامل تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در پایگاه اسکوپوس بین سال‌های ۱۹۸۹ تا ۲۰۱۸ میلادی است. داده‌های به‌دست‌آمده از بررسی شاخص‌های تولید، برجستگی و استنادی با استفاده از نرم‌افزار اکسل تجزیه و تحلیل شد.

یافته‌ها: نتایج نشان داد تولیدات علمی نمایه‌شده در پایگاه اسکوپوس در حوزه قرآن و سلامت بین سال‌های ۱۹۸۹ تا ۲۰۱۸ رشد متوسط سالانه ۱۱/۴ درصد داشته است. بیشترین درصد برجستگی تولیدات علمی در سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۱۸ و ضریب همبستگی بین شاخص تولید و شاخص برجستگی تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت ۰/۵۴ به‌دست آمد. تولیدات علمی در رده پزشکی ۵۱ درصد از کل تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت را به خود اختصاص داده است. از نظر شاخص استناد نیز هر مدرک به‌طور میانگین ۵/۸۹ درصد استناد دریافت کرده است.

استنتاج: هرچند نتایج پژوهش حاضر از تلاش رو به رشد پژوهشگران این حوزه نسبت به بررسی جنبه‌های کشف‌نشده‌ای حکایت دارد، با این حال ضرورت دارد پژوهشگران مختلف با سیاست‌گذاری‌های هدفمند، گام‌های مؤثرتری در راستای شناساندن ظرفیت‌های بالقوه این منبع ارزشمند در حوزه‌های بهداشت و سلامت بردارند.

واژه‌های کلیدی: پایگاه اسکوپوس، تولید علمی، سلامت، علم‌سنجی، قرآن

۱-دانشیار، گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی بوشهر، بوشهر، ایران
 ۲-استادیار، گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی بوشهر، بوشهر، ایران
 ۳-کارشناس ارشد مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه علوم پزشکی بوشهر، بوشهر، ایران
 ۴-استادیار، گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی بوشهر، بوشهر، ایران

* مؤلف مسئول:

شهره سیدحسینی
 گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی بوشهر، بوشهر، ایران

Email:
 Tanin64@gmail.com

دریافت: ۱۴ مرداد ۱۳۹۸
 اصلاحات: ۰۹ آذر ۱۳۹۸
 پذیرش: ۱۷ دی ۱۳۹۸

◀ استناد: خسروی، عبدالرسول؛ بصیریان جهرمی، رضا؛ عموری، الهام؛ سیدحسینی، شهره. بررسی کمی و کیفی جایگاه تولیدات علمی پژوهشگران حوزه قرآن و سلامت. دین و سلامت، بهار و تابستان ۱۳۹۹؛ ۸(۱): ۷۸-۸۸ (فارسی).

قرآن مهم‌ترین معجزه پیامبر اسلام است و ویژگی‌های برجسته فراوانی دارد که اهتمام به آن‌ها می‌تواند متضمن شناخت عمیق‌تر این کلام نورانی شود. یکی از وجوه شاخص این کتاب، توجه به موضوعاتی با محوریت سلامت و بهداشت -چه از منظر فردی و چه از منظر اجتماعی- است؛ به طوری که در قرآن بیش از ۳۰۰ آیه به موضوع بهداشت و سلامت اشاره دارد (۱). اهمیتی که قرآن برای سلامت و بهداشت قائل شده تا بدان حد است که پیامبر اسلام در کلامی ارزشمند می‌فرماید: « لا خَیر فی الحَیاهِ اِلاَّ مع الصَّحَهِ » (خیری در زندگی نیست، مگر با سلامتی) (۲). از همین منظر، بسیاری از پژوهشگران مسلمان و غیرمسلمان کوشیده‌اند به فراخور دیدگاه‌های حاکم بر سپهر اندیشه‌ای خود، به زاویه یا زوایایی از موضوع سلامت و بهداشت در آیات قرآن بپردازند.

پژوهش‌های انجام‌شده در عرصه قرآن و سلامت می‌تواند این بشارت را برای انسان معاصر به همراه داشته باشد که هنوز هم می‌توان با الهام‌گرفتن از آموزه‌های قرآن و کلام وحی، افق‌های تازه‌ای را در پیشگیری از بیماری‌ها و حتی درمان برخی از ناخوشی‌ها گشود (۳) و (۴)؛ مفاهیمی که تجلی آن در آیات قرآنی و در پیوند با مباحثی چون سلامت روان، سلامت جسم، سلامت اجتماعی و نظایر آن نمود می‌یابد. بیشتر پیروان دین اسلام بر این باورند که در قرآن دستورالعمل‌های کاملی درباره چگونگی اهمیت قائل‌شدن برای سلامتی جسم و روح ارائه شده است (۵). اهمیت این موضوع به‌اندازه‌ای است که از حدود یک دهه پیش در کشور ما «مرکز تحقیقات علوم قرآن، حدیث و طب» در دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران و شیراز با هدف استخراج مفاهیم طبی آیات قرآن و روایات آغاز به کار کرده است. این در حالی است که سایر کشورهای مسلمان نیز از این موضوع غافل نبوده‌اند و پژوهشگران خود را نسبت به انجام پژوهش‌های بنیادی و کاربردی در این زمینه ترغیب کرده‌اند. این کار سبب تولید برون‌دادهای علمی در عرصه ملی و بین‌المللی

شده است.

برون‌دادهای علمی حوزه قرآن و سلامت مانند هر حوزه دیگری از علم تا زمانی که نتواند راهی به شبکه‌های علمی و پایگاه‌های اطلاعاتی بیابد، امکان در معرض دید قرارگرفتن و نقد مخاطبان را نخواهد یافت. بدیهی است هر پژوهشگری نیز تمایل دارد نتایج یافته‌های خود را با سایر اندیشمندان و حتی عموم مردم به اشتراک بگذارد و از بازخوردهای آنان در زمینه محتوای اثر خود آگاهی یابد. از آنجایی که با گذشت بیش از ۱۴۰۰ سال از نزول نخستین آیات قرآن، بخش عمده‌ای از رموز آیات این کتاب آسمانی از جمله مباحث مرتبط با بهداشت و سلامت، حتی نزد صاحب‌نظران این عرصه کشف‌نشده باقی مانده است، ضرورت دارد در این رابطه پژوهش‌هایی همه‌جانبه صورت پذیرد. نتایج و یافته‌های چنین پژوهش‌هایی زمانی می‌تواند اثربخشی گسترده‌تر و جهان‌شمول‌تری بیابد که در عرصه بین‌الملل مجال ظهور و بروز بیابد.

آثار و برون‌دادهای علمی انتشاریافته در یک حوزه موضوعی خاص و در عرصه بین‌الملل به لحاظ کمی و کیفی شاخص مهمی است که نشان می‌دهد یک جامعه علمی در بهره‌گیری از آخرین دستاوردهای علمی چگونه عمل می‌کند (۶). طبیعتاً پژوهش‌های قرآنی با محوریت بهداشت و سلامت نیز از این قاعده مستثنا نیستند؛ به‌گونه‌ای که طی سال‌های اخیر انجام پژوهش‌هایی با محوریت اعتقادات و باورهای اسلامی و قرآنی در پیوند با مراقبت‌های بهداشتی و درمانی افزایش یافته است (۷). رصد کمی و کیفی تولیدات علمی در حوزه‌های موضوعی گوناگون و بررسی مقالات نمایه‌شده آن حوزه در نمایه‌نامه‌های معتبر در چند دهه گذشته به شاخه مهمی از حوزه‌های مطالعاتی تبدیل شده که به «علم‌سنجی» شهرت یافته است (۴). در میان انواع پایگاه‌های اطلاعاتی بین‌المللی که می‌توان از آن‌ها برای علم‌سنجی و رصد تولیدات علمی بهره برد، پایگاه اسکوپوس (Scopus) از مجموعه انتشارات الزویر (Elsevier) یکی از بهترین‌هاست

۵- تعیین وضعیت تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در پایگاه اسکوپوس بر اساس شاخص استناد.

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر به صورت توصیفی-کاربردی با هدف شناسایی وضعیت کمی و کیفی تولیدات علمی پژوهشگران حوزه قرآن و سلامت در پایگاه اسکوپوس طی سه دهه اخیر (۱۹۹۸ تا ۲۰۱۸) به روش تحلیل استنادی و علم‌سنجی اجرا شده است. منظور از شناسایی وضعیت کمی تولیدات علمی، محاسبه شاخص تولید آن‌ها و منظور از شناسایی وضعیت کیفی تولیدات علمی، محاسبه شاخص برجستگی و شاخص استنادی آن‌هاست (۹) و (۱۰). همچنین منظور از تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت، تمامی مقالاتی است که در حوزه موضوعی قرآن و سلامت در پایگاه اسکوپوس طی سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۸ میلادی نمایه شده‌اند؛ بنابراین، جامعه پژوهش حاضر و معیار ورود را تمامی تولیدات علمی در جهان در حوزه موضوعی قرآن و سلامت دربر می‌گیرد که تا پایان سال ۲۰۱۸ در پایگاه اسکوپوس نمایه شده‌اند. به منظور گردآوری داده‌ها از پایگاه اسکوپوس استفاده شد. برای این کار صورت‌های مختلف نوشتاری واژه «قرآن» (به انگلیسی) در فیلدهای عنوان، چکیده و کلیدواژه جست‌وجو شد. به منظور بازیابی مقالات با موضوع «قرآن و سلامت»، از راهبرد جست‌وجوی «qoran OR quran OR koran OR kuran OR qor'an OR qur'an OR kor'an OR kur'an» استفاده شد. پس از آن نتایج حاصل به حوزه‌های پزشکی، دندان‌پزشکی، پرستاری، داروسازی، روان‌شناسی، بیوشیمی، ژنتیک، بیولوژی، ایمنی‌شناسی، باکتری‌شناسی، عصب‌شناختی و حرفه‌های پزشکی‌ای محدود شد که زیرمجموعه‌های حوزه بهداشت و سلامت هستند. بر همین اساس ۵۱۲ رکورد (مقالات نمایه شده در اسکوپوس) بازیابی شد. داده‌های به دست آمده پس از ورود به نرم‌افزار اکسل، تجزیه و تحلیل شدند. به منظور محاسبه نرخ رشد تولیدات علمی از آزمون رگرسیون نمایی (Exponential regression) و برای بررسی همبستگی شاخص تولید و شاخص برجستگی (با توجه به توزیع

(۸). پایگاه اسکوپوس بزرگ‌ترین پایگاه استنادی و کتاب‌شناختی نمایه‌کننده مطالعات دارای داوری در دنیا است. این پایگاه در حال حاضر بالغ بر ۲۴ هزار عنوان مجله را در حوزه‌های موضوعی مختلف نمایه‌سازی می‌کند که پوشش مدارک نمایه شده در آن به سال ۱۷۸۸ میلادی و پوشش استنادهای مدارک آن به سال ۱۹۷۰ بازمی‌گردد (۸).

با توجه به آنچه گفته شد، انتظار می‌رود بخش عمده‌ای از مطالعات قرآنی انجام شده توسط پژوهشگران بین‌المللی نیز با محوریت بهداشت و سلامت در پایگاه اسکوپوس نمایه شده باشد. ضرورت نمایه شدن چنین مقالاتی در پایگاه اسکوپوس از آن رو است که در وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری و همچنین وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی تعداد مقالات نمایه شده در این پایگاه به مثابه شاخصی برای ارزیابی، ارتقا و امتیازدهی به پژوهشگران استفاده می‌شود. از این رو انجام پژوهشی که از ابعاد مختلف تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت را در این پایگاه اطلاعاتی مهم بین‌المللی بررسی کند، ضرورت می‌یابد. پژوهش حاضر بر آن است ضمن بررسی کمی تولیدات علمی نمایه شده در پایگاه اسکوپوس از جنبه‌های گوناگون در حوزه قرآن و سلامت، برخی ویژگی‌های کیفی آن‌ها را نیز طی بازه زمانی سی ساله مطالعه کند.

اهداف پژوهش

- ۱- تعیین وضعیت تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در پایگاه اسکوپوس بر اساس شاخص تولید (منظور از شاخص تولید، تعداد مقالات منتشر شده در پایگاه اسکوپوس طی سال‌های مطالعه شده در حوزه قرآن و سلامت است)؛
- ۲- تعیین وضعیت تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در پایگاه اسکوپوس بر اساس شاخص برجستگی؛
- ۳- تعیین وضعیت تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در پایگاه اسکوپوس به تفکیک کشورهای مختلف؛
- ۴- تعیین وضعیت روند موضوعی پژوهش‌های حوزه قرآن و سلامت در پایگاه اسکوپوس؛

نرمال داده‌ها) از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شد.

یافته‌ها

وضعیت تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در پایگاه اسکوپوس بر اساس شاخص تولید

وضعیت تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در پایگاه اسکوپوس بر اساس شاخص تولید طی سال‌های ۱۹۸۹ تا ۲۰۱۸ میلادی در ۱۰ دوره زمانی ۳ ساله در جدول ۱ ارائه شده است.

بر اساس مدارک بازپایی شده از پایگاه اسکوپوس طی سال‌های ۱۹۸۹ تا ۲۰۱۸ میلادی، از میان ۳۸۶۱ تولیدات علمی مستخرج در حوزه قرآن، ۵۱۲ رکورد در حوزه‌های موضوعی مرتبط با سلامت (پزشکی، دندان پزشکی، پرستاری، داروسازی، روان‌شناسی، بیوشیمی، ژنتیک، بیولوژی، ایمنی‌شناسی، باکتری‌شناسی، عصب‌شناختی و حرفه‌های پزشکی) قرار داشت؛ بنابراین، ۱۳/۲۶ درصد از پژوهش‌های حوزه قرآنی سال‌های ۱۹۸۹ تا ۲۰۱۸ میلادی در زیرمجموعه‌های مرتبط با سلامت قرار دارد که درصد مطلوبی نیست.

بررسی جایگاه پژوهشگران حوزه سلامت و قرآن کشور ایران در تولیدات جهانی نشان می‌دهد طی دوره زمانی بررسی شده، در مجموع ۲۱/۴۸ درصد از کل تولیدات جهانی از سوی پژوهشگران ایرانی منتشر شده است. تولیدات علمی پژوهشگران ایرانی با موضوع قرآن و محوریت سلامت و بهداشت از سال ۲۰۰۴ میلادی به بعد

در پایگاه اسکوپوس نمایه شده است. همچنین بیشترین درصد تولیدات علمی قرآن و سلامت کشور به دوره زمانی ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۵ میلادی تعلق دارد که تقریباً ۱۰/۵۵ درصد از انتشارات حوزه قرآن و سلامت (تقریباً نیمی از تولیدات علمی ایران در حوزه قرآن و سلامت) را به خود اختصاص داده است (جدول ۱).

وضعیت تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در

پایگاه اسکوپوس بر اساس شاخص برجستگی

وضعیت تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در پایگاه اسکوپوس بر اساس شاخص برجستگی طی سال‌های ۱۹۸۹ تا ۲۰۱۸ میلادی در ۱۰ دوره زمانی ۳ ساله در جدول ۲ ارائه شده است. شاخص برجستگی، شاخصی کیفی محسوب می‌شود و درصدی است که پایگاه اسکوپوس برای بیش از ۹۰ درصد از تولیدات علمی نمایه شده در این پایگاه در نظر گرفته است که ترکیبی از سه سنجه تعداد استنادات، تعداد مشاهده مدرک در پایگاه اسکوپوس و میانگین امتیاز استناد آن مدرک است. درصد برجستگی تولیدات علمی پژوهشگران حوزه قرآن و سلامت با گذشت زمان افزایش یافته است. بیشترین درصد برجستگی به تولیدات علمی سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۱۸ اختصاص دارد. با توجه به جدول ۲، ضریب همبستگی بین شاخص تولید و شاخص برجستگی تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت ۰/۵۴ درصد و معنی‌دار به‌دست آمد (جدول ۲).

جدول ۱: عملکرد پژوهشگران حوزه قرآن و سلامت بر اساس شاخص تولید

دوره زمانی	تعداد تولیدات علمی	درصد کل تولیدات علمی در دوره سی‌ساله	درصد کل تولیدات علمی ایران در دوره سی‌ساله
۱۹۹۱-۱۹۸۹	۸	۱/۵۶	۰
۱۹۹۴-۱۹۹۲	۱۶	۳/۱۳	۰
۱۹۹۷-۱۹۹۵	۱۰	۱/۹۵	۰
۲۰۰۰-۱۹۹۸	۱۰	۱/۹۵	۰
۲۰۰۳-۲۰۰۱	۳۵	۶/۸۴	۰
۲۰۰۶-۲۰۰۴	۲۱	۴/۱۰	۰/۱۹
۲۰۰۹-۲۰۰۷	۳۹	۷/۶۲	۰/۵۹
۲۰۱۲-۲۰۱۰	۱۰۸	۲۱/۰۹	۴/۲۹
۲۰۱۵-۲۰۱۳	۱۲۸	۲۶/۹۵	۱۰/۵۵
۲۰۱۸-۲۰۱۶	۱۲۷	۲۴/۸۱	۵/۸۶
مجموع	۵۱۲	۱۰۰	۲۱/۴۸

جدول ۲: عملکرد پژوهشگران قرآن و سلامت بر اساس شاخص برجستگی

دوره زمانی	تعداد تولیدات علمی	میانگین درصد برجستگی مقالات	همبستگی شاخص تولید و شاخص برجستگی تولیدات علمی
۱۹۹۱-۱۹۸۹	۸	۰	
۱۹۹۴-۱۹۹۲	۱۶	۰	
۱۹۹۷-۱۹۹۵	۱۰	۵۳/۴۳	
۲۰۰۰-۱۹۹۸	۱۰	۵۳/۴۴	
۲۰۰۳-۲۰۰۱	۳۵	۶۹/۶۹	۰/۵۴
۲۰۰۶-۲۰۰۴	۲۱	۵۸/۳۰	
۲۰۰۹-۲۰۰۷	۳۹	۶۷/۳۲	
۲۰۱۲-۲۰۱۰	۱۰۸	۶۳/۷۱	
۲۰۱۵-۲۰۱۳	۱۳۸	۶۹/۴۱	
۲۰۱۸-۲۰۱۶	۱۲۷	۷۱/۷۳	

وضعیت تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در پایگاه اسکوپوس به تفکیک کشورهای مختلف

جایگاه پژوهشگران کشورهای مختلف در تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در جدول ۳ ارائه شده است. بررسی جایگاه پژوهشگران کشورهای مختلف در تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت نشان می‌دهد از بین ۶۳ کشور، به ترتیب ایران (۱۱۰)، ایالات متحده آمریکا (۸۳)، مالزی (۵۲)، عربستان سعودی (۴۲) و انگلیس (۲۵)، بیشترین مقالات را در حوزه قرآن و سلامت داشته‌اند؛ بنابراین، ایران با داشتن سهم ۲۱/۴۸ درصدی در تولیدات علمی، رتبه اول انتشار تولیدات علمی را در حوزه قرآن و سلامت به خود اختصاص داده است (جدول ۳).

جدول ۳: تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت به تفکیک کشورهای مختلف

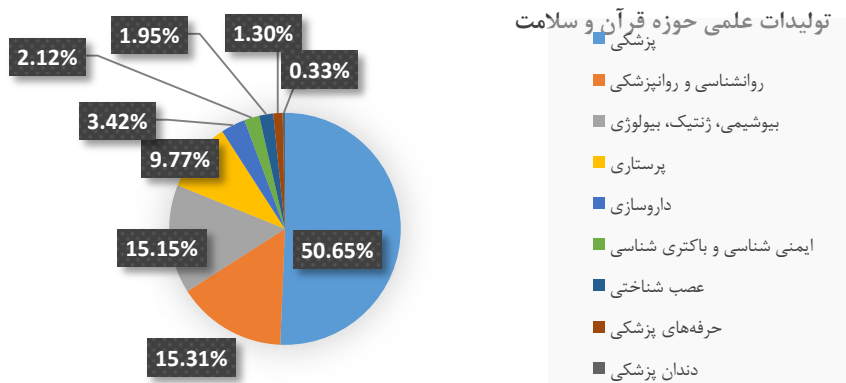
کشورهای تولیدکننده	تولیدات علمی	درصد کل تولیدات علمی در دوره سی ساله
ایران	۱۱۰	۲۱/۴۸
ایالات متحده آمریکا	۸۳	۱۶/۲۱
مالزی	۵۲	۱۰/۱۶
عربستان سعودی	۴۲	۸/۲۰
انگلیس	۲۵	۴/۸۸
کره جنوبی	۲۲	۴/۳۰
فرانسه	۱۹	۳/۷۱
ترکیه	۱۹	۳/۷۱
پاکستان	۱۶	۳/۱۲
مصر	۱۴	۲/۷۳
اسرائیل	۱۴	۲/۷۳
کانادا	۱۳	۲/۵۴
استرالیا	۱۱	۲/۱۵
هلند	۸	۱/۵۶
هند	۷	۱/۳۷

وضعیت روند موضوعی پژوهش‌های قرآن و سلامت در پایگاه اسکوپوس

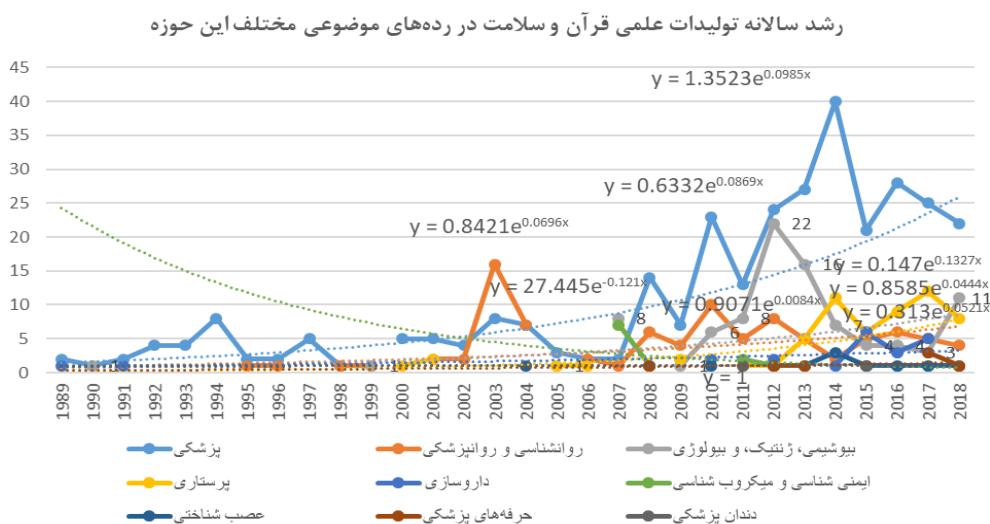
روند موضوعی پژوهش‌های قرآن و سلامت در نمودار ۱ ارائه شده است. تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در ۹ رده موضوعی مختلف دسته‌بندی شده است. عملکرد پژوهشگران در رده‌های موضوعی مختلف نشان می‌دهد تولیدات علمی در رده پزشکی بیشترین فراوانی را داشته و ۵۱ درصد از کل تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت را به خود اختصاص داده است (نمودار ۱). به‌منظور تعیین نرخ رشد تولیدات علمی قرآن و سلامت در رده‌های موضوعی مختلف طی دوره زمانی بررسی‌شده، از آزمون رگرسیون نمایی استفاده شده است. نتایج این آزمون نشان می‌دهد طی دوره بررسی‌شده، تولیدات علمی رده موضوعی پرستاری با نرخ رشد ۱۳/۲۷ درصد بیشترین میزان رشد و تولیدات علمی رده موضوعی ایمنی‌شناسی و میکروبی‌شناسی با نرخ رشد ۱۲/۱۰- درصد کمترین میزان رشد را داشته‌اند. همچنین نرخ رشد تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت به‌طور کلی سالانه ۱۱/۴ درصد بوده است (نمودار ۲).

وضعیت تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در پایگاه اسکوپوس بر اساس شاخص استناد

عملکرد پژوهشگران حوزه قرآن و سلامت بر اساس شاخص استناد در جدول ۴ ارائه شده است. تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در مجموع سه

نمودار ۱: روند موضوعی پژوهش‌های قرآن و سلامت در پایگاه اسکوپوس

نمودار ۲: معادله رشد سالانه تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در رده‌های موضوعی مختلف این حوزه

جدول ۴: عملکرد پژوهشگران حوزه قرآن و سلامت از نظر شاخص استناد

دوره زمانی	تعداد تولیدات علمی	استنادهای دریافتی	استنادهای دریافتی بدون خوداستنادی	میانگین استناد دریافتی هر مقاله (اثرگذاری استنادی)
۱۹۸۹-۱۹۹۱	۸	۰	۰	۰
۱۹۹۲-۱۹۹۴	۱۶	۱	۱	۰/۰۶
۱۹۹۵-۱۹۹۷	۱۰	۱۳	۹	۱/۳
۱۹۹۸-۲۰۰۰	۱۰	۲۳	۱۶	۲/۳
۲۰۰۱-۲۰۰۳	۳۵	۶۵	۵۷	۱/۸۶
۲۰۰۴-۲۰۰۶	۲۱	۹۵	۸۴	۴/۵۲
۲۰۰۷-۲۰۰۹	۳۹	۲۱۱	۱۹۲	۵/۴۱
۲۰۱۰-۲۰۱۲	۱۰۸	۴۱۹	۳۷۲	۳/۸۸
۲۰۱۳-۲۰۱۵	۱۳۸	۸۹۵	۷۹۵	۶/۴۸
۲۰۱۶-۲۰۱۸	۱۲۷	۱۲۹۶	۱۱۲۲	۱۰/۲۰
مجموع	۵۱۲	۳۰۱۸	۲۶۴۸	۵/۸۹

بوده است. به عبارت دیگر، تولیدات علمی این حوزه طی سال‌های بررسی شده، به طور میانگین ۵/۸۹ استناد دین و سلامت، دوره ۸، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۹

دهه، ۳۰۱۸ استناد دریافت کرده که از این تعداد، ۳۷۰ استناد (۱۲/۲۶ درصد) از استنادهای دریافتی خوداستنادی

به‌ویژه ایران در مرکز توجه برای انجام پژوهش‌های قرآنی، لزوم سرمایه‌گذاری در پژوهش‌های بیشتر در این حوزه توصیه می‌شود.

همچنین بررسی جایگاه پژوهشگران حوزه سلامت و قرآن ایران در تولیدات علمی جهانی نشان می‌دهد طی دوره زمانی بررسی‌شده، ۲۱/۴۸ درصد از کل تولیدات علمی جهان در حوزه قرآن و سلامت از سوی پژوهشگران کشورمان منتشر شده است که ایران را به‌عنوان یکی از کشورهای پرتولید به لحاظ انتشار مقالات علمی در حوزه قرآن و سلامت در پایگاه اسکوپوس قرار داده است. این امر را نیز می‌توان به تلاش مضاعف پژوهشگران ایرانی حوزه‌های مرتبط با سلامت برای تولید علم و نزدیک‌شدن به حوزه‌های دارای تولیدات علمی زیاد نسبت داد. همچنین می‌توان به نقش سرمایه‌گذاری‌های سیاست‌گذاران حوزه‌های پژوهشی در راستای اهمیت‌بخشیدن به این قبیل پژوهش‌ها نیز اشاره کرد.

حیاتی و ابراهیمی (۲۰۰۹)، حسن‌زاده اسفنجانی و همکاران (۱۳۸۹)، عبدخدا، قاضی میرسعید و نوروزی (۱۳۸۹)، عباسی و بیگلر (۱۳۹۰) و فروغی و صیامیان (۲۰۱۶) نیز در پژوهش‌های خود بر روند روبه‌رشد مقالات پژوهشگران ایرانی حوزه‌های پزشکی و سلامت تأکید داشتند (۹-۱۰ و ۱۴-۱۶). با وجود نتایج این پژوهش‌ها و پژوهش حاضر بر روند روبه‌رشد مقالات حوزه قرآن و سلامت در ایران، برخی پژوهشگران نیز در پژوهش‌های جداگانه‌ای نرخ رشد پژوهش‌های حوزه قرآن و سلامت در کشور را کم دانسته‌اند (۱۷، ۱۸) و بر میزان کم و غیرقابل‌قبول بهره‌گیری از قرآن در برون‌دادهای علمی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور تأکید داشته‌اند (۱۰، ۱۹). مطالعه Senel (۲۰۱۸) نیز نشان داد هرچند خاستگاه ادیان ابراهیمی از منطقه خاورمیانه بوده است، عمده مطالعات انجام‌شده در زمینه رابطه میان مذاهب و سلامت در پایگاه وب‌آوساینس، در کشورهای توسعه‌یافته‌ای چون ایالات‌متحده، کانادا و بریتانیا صورت گرفته است (۱۳).

دریافت کرده و میانگین خوداستنادی نیز ۳/۷۲۳ خوداستنادی به ازای هر مدرک بوده است. بیشترین میزان اثرگذاری استنادی به سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۱۸ میلادی تعلق دارد که تولیدات این سال‌ها به‌طور میانگین ۱۰/۲۰ بار استناد شده‌اند (جدول ۴).

بحث

پژوهش حاضر به بررسی شاخص‌های تولید و برجستگی تولیدات علمی پژوهشگران قرآن و سلامت، اثرگذاری این تولیدات و استنادات آن‌ها در پایگاه اسکوپوس طی دوره زمانی سی ساله، یعنی سال‌های ۱۹۸۹ تا ۲۰۱۸ پرداخته است.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد طی دوره زمانی سی‌ساله، ۱۳/۲۶ درصد از پژوهش‌های حوزه قرآنی در حوزه‌های مرتبط با سلامت قرار دارد که آمار قابل‌توجهی نیست. با این حال، تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت به لحاظ میانگین نرخ رشد، سالانه ۱۱/۴ درصد رشد داشته است. این نرخ رشد با توجه به نرخ رشد تولیدات علمی حوزه‌های علوم قرآنی آمار بهتری را نشان می‌دهد که در پژوهش‌های منصوری، عصاره (۱۳۸۸) و زنیگیشه، سهیلی و احمدی (۱۳۹۴) بررسی شده است (۱۱ و ۱۲). این موضوع را می‌توان به تلاش مضاعف پژوهشگران حوزه‌های مرتبط با سلامت، برای تولید علم و نزدیک‌شدن به حوزه‌های پرتولید نسبت داد. همچنین می‌توان این امر را ناشی از سیاست‌گذاری‌های کلان متولیان در راستای ترغیب پژوهشگران به انجام مطالعاتی در حوزه قرآن و سلامت دانست.

نتایج این بخش از پژوهش با یافته‌های Senel (۲۰۱۸) مبنی بر رشد نسبی مطالعات مرتبط با حوزه سلامت در ادیان سه‌گانه ابراهیمی (مسیحیت، اسلام و یهودیت) طی سال‌های ۱۹۷۵ تا ۲۰۱۷ در پایگاه وب‌آوساینس نیز مطابقت دارد (۱۳). با این وجود نرخ رشد تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت (۱۱/۴) در برابر نرخ رشد تولیدات حوزه سلامت در سطح پایینی قرار دارد که با توجه به قراردادن کشورهای اسلامی

داشته است که این موضوع پیش‌تر در پژوهش نوری و زارع فراشبندی (۲۰۱۲) نیز مورد تأیید قرار گرفته بود (۱۸). پس از رده موضوعی پزشکی، بیشترین تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در رده‌های موضوعی روان‌شناسی، بیولوژی، ژنتیک و پرستاری قرار دارند. در این میان بیشترین نرخ رشد مربوط به رده موضوعی پرستاری و کمترین نرخ رشد مربوط به رده موضوعی ایمنی‌شناسی و میکروبی‌شناسی است.

مطالعه تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت بر اساس شاخص استناد نشان داد این مدارک تا پایان سال ۲۰۱۸ میلادی در مجموع ۳۰۱۸ بار مورد استناد قرار گرفته‌اند که سهم هر مدرک به‌طور میانگین ۵/۸۹ بوده است؛ بنابراین، با افزایش دوره زمانی و اضافه‌شدن بر تولیدات علمی این حوزه، تعداد استنادهای دریافتی نیز افزایش یافته که نشان‌دهنده همبستگی مثبت بین آن‌هاست. این موضوع تأییدکننده این واقعیت است که هرچه بر کمیت تولیدات علمی در این حوزه افزوده شده، به‌موازات آن تعداد استنادات دریافتی این مقالات نیز افزایش یافته است. این همبستگی پیش‌تر در پژوهش‌های Tsay و Ma (۲۰۰۳)، حیاتی و ابراهیم (۲۰۰۹) و عباسی و بیگلو (۱۳۹۰) نیز مورد تأیید قرار گرفته بود (۹-۱۰ و ۲۰). نوری و زارع فراشبندی (۲۰۱۲) در پژوهشی میانگین استنادات تولیدات علمی پژوهشگران مسلمان حوزه قرآن و علوم پزشکی را در پایگاه اسکوپوس طی سال‌های ۱۹۶۰ تا ۲۰۱۱ میلادی میانگین ۲/۳۳ درصد استناد گزارش کرده‌اند (۱۸). با توجه به مطالعات مذکور می‌توان نتیجه گرفت که اثرگذاری تولیدات علمی قرآن و سلامت بر اساس شاخص برجستگی مستخرج از پایگاه اسکوپوس در سطح جهانی بیشتر از اثرگذاری تولیدات علمی قرآن و سلامت در سطح کشورهای اسلامی بوده است. همچنین درصد خوداستنادی پژوهشگران این حوزه ۱۲/۲۶ درصد به‌دست آمد.

بررسی جایگاه پژوهشگران کشورهای مختلف در تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت نشان می‌دهد ۶۳ کشور در تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت نقش

بیشترین درصد تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در سطح جهان به سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۵ میلادی تعلق داشته که بیش از یک‌چهارم از کل انتشارات علمی در حوزه قرآن و سلامت (۲۶/۹۵ درصد) طی این دوره سی‌ساله بوده است. همچنین بیشترین درصد تولیدات علمی قرآن و سلامت کشور ایران نیز به دوره زمانی ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۵ میلادی تعلق دارد که تقریباً نیمی از تولیدات علمی ایران در حوزه قرآن و سلامت (۱۰/۵۵ درصد) را به خود اختصاص داده است. این موضوع نشان‌دهنده آن است که رشد تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در ایران با نرخ رشد تولیدات علمی جهانی مطابقت دارد. همچنین می‌توان به این موضوع نیز اشاره کرد که بخش عمده‌ای از رشد تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در سطح جهانی مرهون تلاش‌های پژوهشگران ایرانی در این عرصه است.

مطالعه تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت بر اساس شاخص برجستگی نشان داد میانگین درصد برجستگی این مدارک تا پایان سال ۲۰۱۸ میلادی، ۵۰/۷۰ درصد بوده است. همچنین با افزایش دوره زمانی و اضافه‌شدن بر تولیدات علمی این حوزه، شاخص برجستگی تولیدات علمی نیز افزایش یافته که نشان‌دهنده همبستگی مثبت بین شاخص‌های کمی و کیفی (شاخص تولید و برجستگی) آن‌هاست. به‌طورکلی می‌توان گفت که در تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت، افزایش تعداد تولیدات علمی سبب افزایش شاخص‌های کیفی (شاخص استناد و برجستگی) شده است که با نتایج پژوهش‌های Tsay و Ma (۲۰۰۳)، حیاتی و ابراهیم (۲۰۰۹) و عباسی و بیگلو (۱۳۹۰) همخوانی دارد (۹-۱۰ و ۲۰).

تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در سطح جهانی، در ۹ رده موضوعی پزشکی، دندان‌پزشکی، پرستاری، داروسازی، روان‌شناسی، بیوشیمی، ژنتیک، بیولوژی، ایمنی‌شناسی، باکتری‌شناسی، عصب‌شناختی و حرفه‌های پزشکی دسته‌بندی شده است. عملکرد پژوهشگران در رده‌های موضوعی مختلف نشان می‌دهد رده موضوعی پزشکی بیشترین تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت را

در برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری کلان کشور و مجامع علمی استفاده می‌شود، پیشنهاد می‌کنیم پژوهش‌های بیشتری در زمینه کیفیت و کمیت تولید علم در حوزه‌های مختلف قرآنی با استفاده از شاخص‌های مختلف علم‌سنجی انجام گیرد. بدیهی است استفاده از نتایج چنین پژوهش‌هایی می‌تواند در افزایش اقتدار علمی، اقتصادی و سیاسی کشور مؤثر واقع شود.

پیشنهادات

پیشنهاد می‌شود مطالعات بیشتری در این حوزه موضوعی روی تولیدات علمی پژوهشگران در پایگاه وب‌اوساینس صورت بگیرد. همچنین پیشنهاد می‌شود مقالات حوزه قرآن و سلامت که در پایگاه‌های وب‌اوساینس (Web of Science)، پاب‌مد (PubMed) و اسکوپوس نمایه شده‌اند به لحاظ شاخص آلت‌متریکس و دیده‌شدن در شبکه‌های اجتماعی بررسی شوند.

حمایت مالی

پژوهش حاضر هیچ‌گونه حمایت مالی نداشته است.

ملاحظات اخلاقی

پژوهش حاضر به لحاظ ماهیت نیازی به ملاحظات اخلاقی نداشته است.

تعارض منافع

در این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافی وجود ندارد.

تشکر و قدردانی

نویسندگان مقاله مراتب قدردانی خود را از تمامی افرادی که به‌نوعی در مراحل گوناگون نگارش مقاله هم‌فکری کرده‌اند، اعلام می‌دارد.

داشتند که در این بین به ترتیب ایران، ایالات متحده آمریکا، مالزی، عربستان سعودی و انگلیس، بیشترین تولیدات علمی را در حوزه قرآن و سلامت داشتند. از بین این کشورها، ایران با سهم ۲۱/۴۸ درصدی در تولیدات علمی رتبه اول انتشار تولیدات علمی در حوزه قرآن و سلامت را به‌دست آورد. پیش‌تر منصوری و عصاره (۱۳۸۸) نیز در پژوهشی به پیشتازی ایران در انتشار تولیدات علمی در بین کشورهای اسلامی اشاره کرده بودند (۱۱). برخلاف نتیجه پژوهش حاضر، در بررسی‌هایی که در سایر حوزه‌های قرآنی صورت گرفته، سهم ایران در تولیدات علمی چندان مطلوب گزارش نشده است؛ برای مثال، کسا، احمدی‌نژاد و حجازی (۲۰۱۲) در پژوهش خود سهم ایران را در تولیدات علمی جهانی در پایگاه اطلاعاتی وب‌اوساینس در حوزه قرآنی بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۱ بسیار کم گزارش کردند (۲۱). این موضوع نشان‌دهنده رشد تلاش پژوهشگران ایرانی حوزه سلامت برای ارائه برون‌دادهای علمی در حوزه قرآن است.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر در راستای بررسی ابعاد کمی و کیفی تولیدات علمی حوزه قرآن و سلامت در یکی از معتبرترین پایگاه‌های استنادی (پایگاه اسکوپوس) انجام شد. به‌طور کلی از یافته‌های این پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که تولیدات علمی در حوزه‌های قرآن و سلامت در سطح جهانی و به‌ویژه در کشور ایران، چه از منظر کمی و چه از منظر کیفی، در حال افزایش است. به‌منظور ادامه این روند پیشنهاد می‌شود پژوهشگران علاقه‌مند به این حوزه‌ها با ایجاد گروه‌های علمی به تعامل و همکاری با سایر پژوهشگران علاقه‌مند در سطح جهان مبادرت ورزند. همچنین از آنجایی که نتایج حاصل از مطالعات علم‌سنجی

References

1. Tirgar A, Aghalari Z, Alan DF. Using the Quran and Nahjul-Balagha in English scientific articles published by Iranian Universities of Medical Sciences-2014. Journal of Research on Religion & Health. 2017; 4(1):55-65.
2. Tirgar A, Aghalari Z. A survey on utilization of Nahjul-Balagha in scientific output of medical sciences. Journal of Research on Religion and Health. 2014; 1(3):35-40.

3. Fakhar M, Montazeri M, Darabinia M, Banimostafavi ES, Rafiei A. An overview on therapeutic effects of garlic and onion in traditional medicine and Islamic narrations. *Journal of Religion and Health*. 2017; 5(1):70-81 (Persian).
4. Hosseini Karnamy SH, Asghari Velujayi AA. Evaluation of the effects of date palm on childbirth based on the scientific interpretation of verses 26-23 of Surah Maryam (As) in the Holy Quran. *Journal of Religion and Health*. 2016; 3(2):29-40 (Persian).
5. Salarvand S, Pournia Y. Perception of medical university members from nutritional health in the Quran. *Iranian Red Crescent Medical Journal*. 2014; 16(4):e10846.
6. Rashidi A, Molavi M. Citation analysis of Iranian nursing scientific productivity indexed in web of knowledge and scopus. *Journal of Urmia Nursing and Midwifery Faculty*. 2018; 15(10):733-42.
7. Ragsdale JR, Othman M, Houry R, Dandoy CE, Geiger-Behm K, Mueller M, et al. Islam, the Holy Qur'an, and medical decision-making: the experience of middle eastern muslim families with children undergoing bone marrow transplantation in the United States. *Journal of Pastoral Care & Counseling*. 2018; 72(3):180-9.
8. Vafaeian A, Noroozi Chakoli A, Hassanzadeh M. Comparative evaluation of citation indexes content quality of Scopus and ISI Web of Sciences (WoS). *Library and Information Science Research (LISRJ)*. 2011; 1(2):220-5.
9. Hayati Z, Ebrahimi S. Correlation between quality and quantity in scientific production: A case study of Iranian organizations from 1997 to 2006. *Scientometrics*. 2009; 80(3): 625-36.
10. Abbasi F, Biglu MH. The relationship between quantity and quality indicators of publications by Iranian Universities of Medical Sciences in Web of Science. *Director General*. 2012; 8(6):842-51 (Persian).
11. Mansouri A, Osareh F. The pioneered Islamic scientific countries in web of science. *Ketab Quarterly*. 2009; 21(1):146-69 (Persian).
12. Zangisheh E, Soheili F, Ahmadi H. Citation and co-authorship analysis of Islam and Quranic sciences researchers in "Web of Science" database and mapping the scientific structure of this discipline between the 2012-1993. *Scientometrics Research Journal*. 2015; 1(1):21-38 (Persian).
13. Senel E. Health and religions: a bibliometric analysis of health literature related to abrahamic religions between 1975 and 2017. *Journal of Religion and Health*. 2018; 57(5):1996-2012.
14. Hassanzadeh Esfanjani M, Valinezhadi A, Naghipour M, Farshid P, Bakhtiarzadeh A, Bouraghi H. An analytical investigation of scientific productivity in medical sciences by scientometrics approach during 30 Years. *Islamic Azad University of Medical Sciences Journal*. 2010; 20(3):212-20 (Persian).
15. Abdekhoda H, Ghazi MirSaeed SJ, Nourzi A. Evaluation of scientific production of Iranian medical domain based on the document indexed from scientific journals in chosen databases, between 2005-2009. *Journal of Payavard Salamat*. 2010; 4(2):18-30 (Persian).
16. Foroughi Z, Siamian H. The relation between Iranian medical science research in Scopus database and burden of disease in Iran. *Journal of Mazandaran University of Medical Sciences*. 2016; 25(132):177-85 (Persian).
17. Eskrootchi R, Hassanzadeh H, Gohari MR, Jamshidi RE. Trend of Iranians' scientific papers in Medical fields in 1978-2007. *Journal of Health Administration*. 2009; 12(37):29-38.
18. Noori R. Evaluating of Muslims researchers performance in publishing of articles related to Holy Quran in medical sciences field and citation analysis of them in Scopus database. *Quran and Medicine*. 2012; 1(4):126-31.
19. Tirgar A, Habibzadeh Y, Aghalari Z. Monitoring of the scientific outputs of medical sciences according to using of the Quran. *Teb Va Tazkieh*. 2016; 25(3):129-36 (Persian).
20. Tsay MY, Ma SS. The nature and relationship between the productivity of journals and their citations in semiconductor literature. *Scientometrics*. 2003; 56(2):201-22.
21. Khasa AA, Ahmadinejad F, Hijazi S. A study and analysis of the Quranic researches in international arena (ISI). *The Journal of Qur'an and Science*. 2012; 6(10):145-66.